

СОЦІОЛОГІЧНІ МОДЕЛІ ВПЛИВУ ТУРИЗМУ НА РЕГІОНАЛЬНУ СТІЙКІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНУ ЗГУРТОВАНІСТЬ (НА ПРИКЛАДІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ)

SOCIOLOGICAL MODELS OF TOURISM IMPACT ON REGIONAL SUSTAINABILITY AND SOCIAL COHESION (ON THE EXAMPLE OF THE CARPATHIAN REGION)

У статті здійснено комплексний аналіз соціологічних моделей впливу на розвиток туризму крізь призму регіональної стійкості, соціальної згуртованості та суспільної взаємодії. Теоретичною основою дослідження стали підходи до розуміння сталого туризму як соціального явища, що базується на принципах балансу між економічними інтересами, потребами місцевих громад та збереженням природного і культурного середовища. Особливу увагу приділено ідентифікації ключових елементів моделі сталого розвитку туризму, що включає економічну, соціо-культурну та екологічну стійкість, а також обґрунтовано необхідність їх інтегрованого підходу для забезпечення гармонійного розвитку туристичних територій.

У дослідженні на прикладі Карпатського регіону України розкрито механізми взаємодії основних суб'єктів туристичної діяльності – державних структур, бізнесу, місцевих громад і громадських організацій – у процесі формування стійкої туристичної політики. Проаналізовано практичні кейси зі Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, які демонструють ефективність інтегрованого підходу до розвитку туризму з урахуванням локальних особливостей. Окреслено інструменти керування туристичними процесами на місцевому рівні, серед яких – стратегічне планування, партисипативне керування, соціальні партнерства та екологічне моделювання.

У статті запропоновано конкретні рекомендації щодо імплементації моделей сталого розвитку туризму, які ґрунтуються на міжсекторальній співпраці, збереженні культурної спадщини, активізації соціального капіталу громад та підвищенні туристичної привабливості регіону. Матеріали дослідження можуть бути використані у формуванні регіональних програм розвитку туризму, стратегіях просторового планування, а також у практичній діяльності органів місцевого самоврядування, туристичного бізнесу та громадських ініціатив.

Ключові слова: соціологічні моделі, регіональна стійкість, соціальна згуртованість,

Карпатський регіон, соціальний капітал, стратегія планування.

The article provides a comprehensive analysis of sociological models of influence on tourism development through the prism of regional sustainability, social cohesion and public interaction. The theoretical basis of the study is approaches to understanding sustainable tourism as a social phenomenon based on the principles of balance between economic interests, the needs of local communities and the preservation of the natural and cultural environment. Particular attention is paid to the identification of key elements of the sustainable tourism development model, including economic, socio-cultural, and environmental sustainability, and the need for their integrated approach to ensure the harmonious development of tourist areas is substantiated.

The study, using the example of the Carpathian region of Ukraine, reveals the mechanisms of interaction between the main subjects of tourism activity – government structures, businesses, local communities and public organizations in the process of forming a sustainable tourism policy. Practical cases from Lviv, Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and Chernivtsi regions are analyzed, demonstrating the effectiveness of an integrated approach to tourism development taking into account local characteristics. The tools for managing tourism processes at the local level are identified, including strategic planning, participatory management, social partnerships and environmental modeling.

The article offers specific recommendations for the implementation of sustainable tourism development models based on intersectoral cooperation, preservation of cultural heritage, activation of the social capital of communities and increasing the tourist attractiveness of the region. The research materials can be used in the formation of regional tourism development programs, spatial planning strategies, as well as in the practical activities of local governments, tourism businesses and public initiatives.

Key words: sociological models, regional sustainability, social cohesion, Carpathian region, social capital, planning strategy.

УДК 316.42:338.48-6:911.3(477.87)
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.75.1.6>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Габчак С.Є.

аспірант

Державний вищий навчальний заклад
«Ужгородський національний
університет»

Актуальність дослідження. У контексті сучасного посткризового відновлення, зумовленого військовими конфліктами, економічною нестабільністю та глобальними трансформаціями, туризм усе частіше трактується не лише як чинник економічного зростання, але й як соціальне явище, здатне сприяти зміцненню регіональної стійкості та підвищенню рівня соціальної згуртованості. Соціологічні моделі у цьому контексті є ключовим інструментом для аналізу механізмів впливу туризму на соціальні структури, інтеграційні процеси та формування колективної ідентичності в межах локальних спільнот.

У зв'язку з адміністративно-територіальними реформами України, активізацією місцевого самоврядування та зростанням значення громадянського суспільства туризм здатен виступати рушієм розвитку соціальних зв'язків, зростання довіри та акумулювання соціального капіталу – базових елементів соціальної згуртованості. Однак варто враховувати й можливі загрози: посилення соціальної нерівності, символічну маргіналізацію або комерціалізацію культурного простору, що потребують ретельного соціологічного осмислення.

Актуальність тематики також зумовлена потребою формування ефективної політики у сфері сталого туризму, що має спиратись на науково підтверджені соціологічні підходи. Завдяки соціологічному аналізу можна виявити причинно-наслідкові зв'язки між розвитком туристичної діяльності та змінами у соціальній інтеграції, ідентичності населення, рівні громадської участі та адаптаційному потенціалі територій. Це набуває особливої значущості для прикордонних та гірських регіонів, де туризм може стати важливим інструментом відбудови та стабілізації. Аналіз соціологічних моделей впливу туризму на регіональну стійкість і соціальну згуртованість є не лише теоретично обґрунтованим, але й практично важливим кроком до формування інноваційної концепції сталого регіонального розвитку в умовах посткризових трансформацій.

Аналіз досліджень і публікацій. У сучасній соціологічній науці моделювання виступає одним з ключових методологічних інструментів, що дає змогу аналізувати складні соціальні процеси, виявляти причинно-наслідкові зв'язки та прогнозувати розвиток суспільних явищ. Соціологічні моделі формують теоретичну основу для дослідження взаємодії індивідів, соціальних структур та інститутів, а також є базисом для розроблення практичних рекомендацій у сфері соціальної політики та регіонального розвитку.

Значний внесок у теоретичне осмислення соціологічних моделей зробили як класики світової соціології, так і вітчизняні науковці. У табл. 1 наведено огляд провідних зарубіжних і українських дослідників, які здійснили вагомий внесок

у формування і розвиток поняття соціологічної моделі. Вона ілюструє різноманітність підходів: від абстрактних структурних теорій до прикладних моделей, орієнтованих на соціальні трансформації у пострадянських суспільствах.

Як бачимо, еволюція соціологічних підходів до моделювання змінювалась від класичних підходів західної соціології (Талкотт Парсонс, Раймонд Будон, П'єр Бурдьє, Ентоні Гідденс, Райт Міллс) до прикладних розробок українських дослідників (Євгена Головахи, Наталії Паніної, Олександра Кириленка, Наталії Микуляк). Зарубіжні вчені формували універсальні соціологічні моделі, що пояснюють загальні закономірності функціонування суспільства, такі як структурно-функціональні, індивідуалістичні чи структураційні підходи. Водночас українські вчені зосереджуються на аналізі соціальної динаміки у вітчизняному контексті, досліджуючи трансформації соціального капіталу, згуртованості громад, а також вплив туризму на локальні соціальні системи. Важливим є міждисциплінарний підхід у вивченні соціальної реальності, де соціологічні моделі виконують функцію аналітичного посередника між теорією та емпіричними реаліями, зокрема у сферах регіонального розвитку, соціальної інтеграції та сталого туризму.

Виклад основного матеріалу. Соціологічні моделі впливу туризму на регіональну стійкість і згуртованість дають змогу комплексно оцінити розвиток територій, зокрема в Карпатському регіоні, враховуючи економічні, соціокультурні та екологічні чинники. Вони ґрунтуються на уявленні про туризм як багатофункціональний інструмент, що не

Таблиця 1

**Соціологічні підходи до моделювання: зарубіжні та українські вчені
(узагальнено автором за джерелами) [1; 5; 10; 14–18]**

Автор	Назва праці	Ключові ідеї / внесок у поняття соціологічної моделі	Рік, видавництво
Talcott Parsons	The Social System	Модель AGIL: соціальні системи як цілісні структури з функціональними підсистемами	1951, Free Press [18]
C. Wright Mills	The Sociological Imagination	Критика абстрактного емпіризму, поєднання особистого і соціального	2000 (1959), Oxford University Press [17]
Raymond Boudon	The Logic of Social Action	Індивідуалістичні соціологічні моделі, логіка соціальної дії	1979, Routledge & Kegan Paul [15]
Pierre Bourdieu	Outline of a Theory of Practice	Модель взаємодії габітусу, поля і капіталу	1977, Cambridge University Press [14]
Anthony Giddens	The Constitution of Society	Теорія структурації: двоєдина структура і дія	1984, Polity Press [16]
Євген Головаха, Наталія Паніна	Соціальні зміни в Україні та її регіонах у 1992–2002 роках	Соціологічне моделювання трансформаційних процесів у суспільстві	2004, Інститут соціології НАН України [1]
Олександр Кириленко	Соціальний капітал в умовах трансформаційного суспільства	Моделі впливу інституцій на соціальну згуртованість та капітал у громадах	2015, Інститут соціології НАН України [5]
Наталія Микуляк	Соціальні практики внутрішнього туризму як фактор розвитку гірських громад	Соціологічні моделі туризму як механізму згуртованості в регіонах	2020, ЛНУ імені Івана Франка [10]

лише сприяє економічному зростанню, але й зміцнює соціальну єдність, зберігає культурну спадщину та природне середовище.

Зокрема, модель сталого розвитку туризму акцентує на необхідності балансу між економічними інтересами, потребами місцевих громад і охороною довкілля. У Карпатах це означає розвиток туризму з урахуванням екологічної вразливості гір і культурної унікальності регіону, що сприяє зайнятості, підвищенню добробуту населення та довгостроковій стійкості регіону (рис. 1).

Аналіз рис. 1 свідчить про те, що сталий розвиток туризму базується на взаємопов'язаних економічній, соціокультурній та екологічній стійкостях. Вони формують підґрунтя для тривалого зростання, що приносить користь як місцевим підприємцям, так і всій громаді. Так, у Карпатах зелений туризм створює робочі місця й розвиває малі сімейні садиби, а також сприяє виробництву та збуту народних ремесел без втрати традиційних форм господарювання. У Львівській області, наприклад, локальні екскурсії насичені лекціями з історії, гастрономічними майстер-класами з галицької кухні та демонстраціями традиційної

вишивки, що не лише зберігає звичаї, але й просуває їх серед відвідувачів. Водночас національні парки «Синевир» і «Карпатський біосферний заповідник» запроваджують екологічні норми, а саме обмежують кількість туристів у чутливих зонах, забороняють залишати сміття та проєктують маршрути так, щоб мінімізувати втручання в природний ландшафт.

У сталому розвитку туризму важливу роль відіграють усі учасники процесу: держава формує стратегії й забезпечує інфраструктуру, бізнес дотримується принципів енергоефективності та відповідального відпочинку, а громадські організації координують екологічні акції та освітні програми. Місцеві жителі, зокрема в селищах Гуцульщини, підтримують автентичність, пропонуючи туристам кімнати в традиційних хатах та домашню кухню, водночас відчуючи як економічні вигоди, так і виклики: від підвищеного тиску до потреби берегти природу. Туристи ж визначають успіх ініціатив своєю свідомою поведінкою та ставленням до культурної спадщини.

Модель сталого розвитку туризму у Львівській області, яка поєднує економічні вигоди, соціальні

Рис. 1. Модель сталого розвитку туризму та їх взаємозв'язки (авторська розробка)

потреби громад і охорону природи, підтверджує свою ефективність на практиці. Завдяки розвиненій інфраструктурі, зокрема в готельному, ресторанному секторах і ремеслах, зростають робочі місця та доходи місцевих жителів. Паралельно діють заходи з охорони Національного парку «Сколівські Бескиди», як-от обмеження відвідуваності, екологічний моніторинг і правила поведінки в природі. Соціальний вектор реалізується через підтримку культурних традицій і залучення громад до туристичних ініціатив, що зберігає унікальну ідентичність регіону. У результаті Львівщина вирізняється гармонійним поєднанням економічного зростання, соціального добробуту та екологічної безпеки [7, с. 48].

Природні території Закарпаття, зокрема нацпарки «Синевир» і «Ужанський», слугують платформою для екотуризму, що сприяє збереженню біорізноманіття завдяки дотриманню відвідувачами екологічних норм [3, с. 47]. Інфраструктура регіону, зокрема готелі й зелені садиби, впроваджує «зелені» технології для зниження енергоспоживання та обсягу відходів [11, с. 23–24].

У Закарпатській області соціокультурний компонент сталого туризму реалізується через підтримку місцевих ремесел, традицій і гастрономії. Етнічні фестивалі, зокрема «Червене вино» в Мукачеві, сприяють збереженню культурної ідентичності та прямому спілкуванню туристів з гідями-мешканцями. Одночасно регіон прагне рівномірно розподіляти потоки гостей, щоб знизити навантаженість популярних центрів та активізувати розвиток віддалених сіл, що підвищує добробут малих громад [8, с. 35–36].

В Івано-Франківській області модель сталого туризму об'єднує економічний, соціальний та екологічний виміри. Туристична інфраструктура (гостьові садиби, екскурсійні послуги, гастротури) створює нові робочі місця й підвищує доходи населення, водночас активізує збереження автентичної культури та ландшафтів у Верховинському краї [12, с. 80–81]. Успішним прикладом стало партнерство курорту «Буковель» та Івано-Франківської агенції регіонального розвитку: у квітні 2025 року підписано меморандум про створення туристичних кластерів, екологічних ініціатив і освітніх програм, що одночасно стимулюють економічне зростання та охорону природи.

Львівщина демонструє, як модель балансу між прибутковістю й екологічною чутливістю працює на практиці. Розвинена мережа готелів, ресторанів і ремісничих майстерень сприяє зайнятості й росту доходів. Водночас заходи з охорони Національного природного парку «Сколівські Бескиди» – обмеження потоку туристів, екологічний моніторинг і правила поведінки – дають змогу зберігати гористі ландшафти. Підтримка культурних проєктів і залучення громад до екскурсій сприяють збереженню місцевої самобутності та підвищенню якості життя мешканців.

У Чернівецькій області сталий туризм будується на сільському зеленому туризмі в Путиль-

ському та Вижницькому районах: садиби пропонують відпочинок з елементами побуту, культури та ремесел, що зміцнює економіку села і не шкодить екосистемам [9]. Інша складова частина – охорона спадщини навколо Чернівецького університету ім. Ю. Федьковича (ЮНЕСКО) – потребує регулювання потоку відвідувачів та розвитку інфраструктури в історичному центрі [2, с. 88–94]. Розвиток екостежок і заповідників, зокрема «Вижницького» НПП, супроводжується екологічним просвітництвом і науково-пізнавальними турами [6, с. 63].

Модель соціокультурної інтеграції через туризм у Карпатському регіоні підкреслює, що туристична діяльність може бути майданчиком для міжетнічного діалогу та зміцнення ідентичності. У Закарпатті фестиваль «БерегФест» об'єднує угорську, румунську, словацьку, ромську й українську спільноти (Калинич, 2020). В Івано-Франківській області гуцульська культура стає центром мистецьких шкіл та ремісничих центрів [4]. Львів приваблює мультикультурною спадщиною через «LvivMozArt» та платформи для міжетнічного спілкування. Чернівці, завдяки фестивалю MERIDIAN CZERNOWITZ, утверджують багатозарову ідентичність Буковини.

Нарешті, економічні моделі розвитку регіонів універсалізують туристичні ефекти як інструмент диверсифікації місцевої економіки. Закарпаття використовує транскордонні зв'язки та інвестиції в автозапчастини й легку промисловість. Івано-Франківщина поєднує гірський туризм з відновлюваною енергетикою. Львівщина диверсифікує інвестиції між ІТ, машинобудуванням, харчовою промисловістю й агросектором [13, с. 115]. Чернівецька область розвиває агротуризм і креативні індустрії в рамках міжнародних грантів.

Щодо конкретних рекомендацій практичного впровадження моделі сталого розвитку туризму на території дослідження, то вони такі:

- необхідно розширювати підтримку малого й середнього бізнесу через надання грантів, пільгового фінансування та консультаційної допомоги, зокрема для власників готелів, кав'ярень, ремісничих майстерень і локальних виробників;
- інвестиції мають бути спрямовані на розвиток «зеленої» інфраструктури – наприклад, впровадження енергоефективних рішень у готелях та перехід на відновлювані джерела енергії;
- просування локальних продуктів – через проведення гастрономічних фестивалів, ярмарків та туристичних майстер-класів – сприятиме збереженню унікальності регіону та зміцненню місцевої економіки;
- слід залучати громади до процесів планування і реалізації туристичних ініціатив, зокрема через відкриті консультації, місцеві форуми, дорадчі ради;
- необхідні збереження та популяризація культурної спадщини – через організацію тематичних фестивалів, відновлення народних ремесел, підтримку сільських музеїв;

- освітній компонент також є ключовим: варто проводити інформаційні кампанії серед населення й туристів, які підвищують обізнаність про важливість збереження культури, традицій та етичної поведінки в туристичних зонах;
- з екологічної точки зору слід впроваджувати чіткі стандарти сталого туризму, зокрема екологічну сертифікацію для готельного сектору й туристичних операторів;
- збереження природи має реалізовуватися через створення та підтримку природоохоронних зон, екостежок і обмеження турпотоків в екологічно вразливих локаціях;
- важливими напрямками є ефективне керування відходами, запровадження систем сортування та переробки сміття, економне використання води й енергії, що особливо актуально для гірських сіл Карпатського регіону;
- для належного керування та координації процесів необхідно формувати партнерства між представниками державної влади, бізнесу та громадськості, що дасть змогу розробити спільне бачення розвитку туризму;
- необхідно запровадити систему моніторингу соціального, економічного та екологічного впливу туризму – наприклад, оцінювати рівень зайнятості, вплив на довкілля, збереження культурної спадщини;
- потрібне створення інформаційних платформ, таких як мобільні застосунки або сайти, які інформуватимуть про екологічні маршрути, правила перебування у природних зонах і надаватимуть рекомендації туристам;
- необхідне проведення рекламних кампаній, орієнтованих на екологічно безпечний, культурно автентичний і економічно відповідальний туризм, що допоможе формувати нову модель туристичної поведінки;
- потрібне налагодження співпраці з міжнародними організаціями, що дасть змогу не лише залучити додаткові інвестиції, але й отримати доступ до передового досвіду у сфері сталого туризму та зробити Карпатський регіон більш впізнаваним на світовій туристичній мапі.

Висновки. Для досягнення регіональної стійкості й згуртованості у Карпатському регіоні необхідний інтегрований підхід, що враховує економічні вигоди, соціокультурні цінності та екологічні обмеження. Цей баланс забезпечує не лише економічний розвиток, але й збереження унікального природного та культурного середовища регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Головаха Є., Паніна Н. Соціальні зміни в Україні та її регіонах у 1992–2002 роках: тенденції, оцінки,

прогнози: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2004. 312 с.

2. Гнатюк Ю. Культурна спадщина як ресурс сталого туризму: приклад Чернівецького університету. *Культурологічний вісник*. 2021. № 43. С. 88–94.

3. Гончарук О. Екотуризм в Карпатах: проблеми та перспективи розвитку. *Екологія та природокористування*. 2018. № 4 (22). С. 45–52.

4. Дутчак І. Природно-заповідний фонд Карпатського регіону та сталий туризм: монографія. Чернівці: ЧНУ, 2021. 196 с.

5. Кириленко О. Соціальний капітал в умовах трансформаційного суспільства: монографія. Київ: Інститут соціології НАН України, 2015. 278 с.

6. Клим А. Екологічний туризм у контексті сталого розвитку Вижницького національного природного парку. *Наукові записки ТНПУ імені В. Гнатюка. Географія*. 2019. № 1 (10). С. 59–66.

7. Ковальчук І. Сталий розвиток туризму в Львівській області: економічні, соціальні та екологічні аспекти. *Вісник туризму*. 2022. Вип. 17. С. 45–53.

8. Ковальчук І. Проблеми розвитку внутрішнього туризму в гірських регіонах України. *Вісник туризму*. 2022. Вип. 18. С. 32–40.

9. Мельничук І. Екотуризм як форма сталого природокористування в гірських регіонах України. *Науковий вісник УжНУ. Серія: Економіка*. 2021. № 1. С. 98–105.

10. Микуляк Н. Соціальні практики внутрішнього туризму як фактор розвитку гірських громад України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 198 с.

11. Петренко О. Вплив туризму на екологію Карпатського регіону. *Екологічний вісник*. 2020. Т. 7. № 3. С. 21–28.

12. Сидич І. Оцінка екологічного стану туристичних ресурсів Івано-Франківської області та напрямки сталого розвитку туризму. *Екологічна безпека та збалансоване використання ресурсів*. 2022. Т. 14. № 2. С. 74–85.

13. Сірий О. Економічний потенціал Львівської області: виклики та напрями модернізації. *Науковий вісник ЛНУ ім. Івана Франка. Економічна серія*. 2019. № 56. С. 112–120.

14. Bourdieu P. Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. 256 p.

15. Boudon R. The Logic of Social Action: An Introduction to Sociological. London: Routledge & Kegan Paul, 1979. 232 p.

16. Giddens A. The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration. Cambridge: Polity Press, 1984. 374 p.

17. Mills C. Wright. The Sociological Imagination. Oxford: Oxford University Press, 2000. 340 p. (Оригінальне видання 1959).

18. Parsons T. The Social System. New York: Free Press, 1951. 545 p.